

Project Nederlands van de SLO

Sinds 1994 werkt het project Nederlands Voortgezet Onderwijs van de SLO aan een serie producten voor de nieuwe Tweede Fase. Een belangrijk deel van die producten komt voort uit de aanvraag voor leerplanontwikkeling van de VON, VDN en LT.

De volgende producten zijn in ontwikkeling:

- *Een algemeen leerplan voor Nederlands*

In het leerplan wordt een globale schets gegeven van de inhoud van het vak Nederlands in de Tweede Fase, er wordt aandacht besteed aan de planning, de didactiek en de toetsing van de examenonderdelen voor zowel het HAVO als het VWO.

Gereed: eind 1997

- *Een pakket voor spreken en luisteren*

Het pakket zal bestaan uit een gedetailleerd leerplan met aandacht voor planning, didactiek en beoordeling van de examenonderdelen. Daarnaast zal het bestaan uit het benodigde leerlingmateriaal en een videoband.

Gereed: eind 1997

- *Een pakket voor het leesdossier*

Dit zal bestaan uit een vademecum voor leerlingen over het aanleggen, inrichten en bijhouden van het leesdossier bij het literatuuronderwijs. Naast dit vademecum zal tevens een docentenhandleiding worden ontwikkeld.

Gereed: eind 1997

- *Een pakket voor het schrijfdossier*

Hierin wordt een beeld geschetst van de mogelijke inhoud en functies van het schrijfdossier.

Gereed: midden 1998

In alle producten zal aandacht worden besteed aan de specifieke problemen die tweede-taalleerders hebben met de verschillende examenonderdelen.

Onlangs heeft er bij de pedagogische centra een landelijke reorganisatie plaats gevonden voor wat betreft de vakkenverdeling. Om versnippering van vakken te voorkomen en om de deskundigheid te vergroten zijn de talen gebundeld en aan het CPS in Amersfoort toevertrouwd.

Het CPS biedt ondersteuning aan docenten in het voortgezet onderwijs van de volgende talen: Nederlands, Engels, Frans, Duits, Spaans, Russisch en klassieke talen.

De vakgroep Nederlands bestaat uit vier Neerlandici die fulltime of parttime les geven in het voortgezet onderwijs van (i) VBO tot en met gymnasium in de onder- en bovenbouw en daarnaast een dag per week voor het CPS werken.

De vakgroep Nederlands van het CPS kan de individuele docent, de sectie maar ook een netwerk van talensecties een aanbod doen op alle niveaus. Op de vakoverstijgende workshops kan worden ingeschreven door (delen van) secties Nederlands of door groepen van vertegenwoordigers van verschillende talensecties.

ZELFSTANDIG LEREN Het vak Nederlands is een goed uitgangspunt voor zelfstandig leren. Naast de vele didactische methoden over dit onderwerp heeft de vakgroep Nederlands het materiaal van de Amerikaan Robert Marazano en zijn werk *Dimensions of learning* omgezet in het Nederlandse model *Weet hoe je leert*. Dit model is basis voor de workshops waarin de volgende dimensies van het leren worden behandeld:

- motivatie en zelfvertrouwen;
- kennis verwerven en integreren;
- uitbreiden en verdiepen van kennis en vaardigheden;
- betekenisvol leren;
- denk- en studiegewoonten.

Vanuit dit model voor zelfstandig leren wordt heel concreet gewerkt met praktijkvoorbeelden en praktische tips.

SCHRIJFDOSSIER In de Tweede Fase ligt het schrijfdossier verankerd in de inrichting van het examen. Ook in de plannen voor het examenprogramma VBO en MAVO wordt

voor wat betreft het verrijksdeel gesproken over het bijhouden van een schrijfdossier.

Hoe zet je zo iets op? Welke eisen moet je aan een schrijfdossier stellen? Wordt er al ergens op een dergelijke manier gewerkt?

U kunt oefeningen verwachten die u in uw klas kunt gebruiken. Uw ervaringen daarmee zullen als leidraad dienen voor nieuw materiaal. Ook wordt bekeken in hoeverre uw methode zich leent voor het werken met een schrijfdossier.

MEDIA IN DE KLAS In kerndoelen 17 en 18, in de domeinen Kennis over taal en taalverschijnselen en Informatievaardigheden, is specifiek sprake van het gebruik van de media. In de eindtermen voor het VBO/MAVO gaat bijna het hele domein kijken/luisteren over de media. Het belang van de media voor onze lespraktijk is dus groot.

In deze cursus wordt ingegaan op het geven van zinvolle lessen op dit gebied. Er wordt onder andere aandacht besteed aan de rol van de media in de communicatie en aan de organisatorische kanten van de lessen.

NETWERKEN Het uitwisselen van ervaringen van docenten en het horizontaal leren van elkaar in netwerken, blijkt een uiterst effectief gebeuren te zijn. De vakgroep Nederlands van het CPS ondersteunt u bij het initiëren van netwerken.

Binnenkort start het 'Netwerk voor docenten in het volwassenenonderwijs'. Op conferenties is vaak gebleken dat docenten Nederlands die werkzaam zijn in het volwassenenonderwijs, graag meer informatie willen hebben over de eindtermen van het vak.

In het op te zetten netwerk is het onder andere de bedoeling dat:

- u met vakcollega's kunt werken aan specifieke problemen en de specifieke aanpak die werk met volwassenen met zich meebrengt;
- zinvol lesmateriaal wordt aangeboden, uitgewisseld en uitgeprobeerd;
- u ondersteund wordt door middel van informatie over de eindtermen, zoals die nu gelden en zoals die er in de toekomst gaan uitzien.

LEESDOSSIERS De aandacht gaat in deze workshop uit naar een prominente en vakoverstijgende algemene vaardigheid in de voorgestelde nieuwe examenprogramma's: verwerven van en omgaan met informatie. Een aantal aspecten van het werken met leesdossiers wordt organisatorisch en didactisch verkend.

LITERATUUR EN CVKI De voorgestelde eindexamenprogramma's literatuur voor de Tweede Fase wijken nogal af van de huidige praktijk van vele talendocenten. Zoals de voorstellen er nu liggen zal literatuur een geïntegreerd vak worden met een cijfer. Bovendien wordt de omvang van literatuuronderwijs drastisch minder. Dit vraagt om een vernieuwde aanpak en samenwerking tussen talendocenten.

HANDELINGSDOELEN EN ALGEMENE VAARDIGHEDEN Bijna alle domeinen (zoals de vaardigheden en de literatuur) maken melding van zogenaamde handelingsdoelen en algemene vaardigheden. Kenmerkend voor deze nieuwe, deels vakoverstijgende, doelen is dat zij niet getoetst en becijferd, maar wel getraind en afgesloten moeten worden. Hoe kunnen docenten en hun leerlingen aan deze onderdelen van het curriculum vormgeven?

LEES-, LUISTER- EN SPELLINGSPROBLEMEN Het aanbod is bedoeld voor docenten die gericht willen werken aan problemen die zij bij een aantal leerlingen tegenkomen. Dit kunnen problemen zijn bij schrijven, lezen, luisteren, praten en woordverwerving.

STUDIEWIJZERS De rol van studiewijzers in het voortgezet onderwijs wordt allengs belangrijker. Steeds meer scholen beginnen of zijn al begonnen met experimenten op dit gebied. In dit aanbod wordt een antwoord gegeven op de volgende vragen:

- Welke rol spelen studiewijzers bij de ontwikkeling van zelfstandig leren?
- Aan welke criteria moet een professionele studiewijzer voldoen?
- Welke begeleidings- en studievaardigheden moeten docenten en leerlingen bij het werken met studiewijzers ontwikkelen?

TOETSING In dit programma wordt aandacht besteed aan:

- algemene begrippen rond toetsing, zoals validiteit en betrouwbaarheid, volume, dekking;
- het toetsen van leerlingen, het beoordelen van toetsresultaten en het trekken van conclusies, gekoppeld aan de niveauproblematiek van bijvoorbeeld dakpanklassen;
- de organisatie van en inhoudelijke consequenties voor toetsing als gevolg van de invoering van actief en zelfstandig leren.

MAATWERK Het CPS heeft ervaren dat begeleiding op maat het meest effectief is bij professionalisering op scholen. Om die reden is het ondersteuningsaanbod van de vakgroep Nederlands in de vorm van maatwerk leverbaar.

Meulenhoff Educatief

Niet alleen het studiehuis staat in de steigers, maar de leermiddelen ervoor eveneens. Er wordt veel verwacht van docenten en leerlingen in de vernieuwde Tweede Fase van het voortgezet onderwijs terwijl de veranderingen waaraan zij vorm moeten gaan geven talrijk zijn en zich op veel niveaus afspelen, voorwaar geen sinecure. Daarom staat in alle voor nieuwe leermiddelen centraal dat zij – daar waar mogelijk – docenten en leerlingen zo effectief mogelijk steunen bij het verwzenlijken van nieuwe didactieken en nieuwe werkwijzen.

In de handleidingen zijn suggesties opgenomen voor alternatieve leerroutes en is aangegeven hoeveel contact- en zelfstudie-uren ermee gemoeid zijn. De opdrachten zijn zo geformuleerd dat zij hopelijk uitnodigen tot zelfstandig werken en zelfstandig leren.

Er komen uitgaven voor taalvaardigheids- onderwijs en literatuuronderwijs, steeds in aparte edities voor het HAVO en het VWO.

NED.WERK@

Voor het taalvaardigheidsonderwijs in de bovenbouw van het HAVO en VWO wordt de nieuwe methode *Ned.werk@* ontwikkeld, waarin de nadruk ligt op het leren leren en zelfstandig werken. Het is een communicatieve methode die voortbouwt op de kern-doelen voor de Basisvorming. Dat betekent

dat *Ned.werk@* net als de nieuwe generatie onderbouwmethoden rekening houdt met een aantal verschuivingen en vernieuwingen binnen het onderwijs in het Nederlands:

- nadruk op een product- en procesgerichte aanpak (dus niet alleen aandacht voor wat leerlingen moeten kennen en kunnen maar ook voor de stappen die ze moeten zetten om zover te komen);
- meer en andere aandacht voor de mondelinge vaardigheden;
- meer aandacht voor de massamedia (krant, radio en televisie);
- meer aandacht voor het leren verwerven en verwerken van informatie;
- taalbeschouwing voornamelijk als reflectie op gebruikte taal en als middel om de taalvaardigheid van leerlingen te verbeteren (taalactivering is een van de belangrijkste doelstellingen van *Ned.werk@*);
- aandacht voor de rol van Nederlands in de andere vakken, zoals samenvattingen maken en een werkstuk schrijven;
- het sterkere accent op tekstproductie (en de reflectie daarop) gaat samen met meer aandacht voor de zelfwerkzaamheid en toenevende autonomie van leerlingen. Om adequaat en snel te kunnen reflecteren op bijvoorbeeld spreek- en schrijfp opdrachten worden beoordelingsformulieren opgenomen voor verschillende tekstsoorten. Deze checklists zijn zodanig opgesteld dat ze ook door de leerlingen gehanteerd kunnen worden voor het beoordelen van hun eigen en van elkaars werk.

De titel *Ned.werk@* lijkt niet toevallig op een deel van een Internet-adres. Het wordt een methode waarin gebruik gemaakt wordt van de mogelijkheden die de nieuwe media bieden. In de eindexameneisen is er veel aandacht voor vaardigheden op het terrein van informatietechnologie die leerlingen zich moeten verwerven.

LITERATUUR Eind 1997, begin 1998 beschikt Meulenhoff Educatief over een compleet aanbod voor literatuuronderwijs in de Tweede Fase van het voortgezet onderwijs. Dan verschijnen twee nieuwe methodes die beide zijn toegespitst op de nieuwe exameneisen en op het studiehuis: *Eldorado* en *Dossier lezen*.

Eldorado bestaat uit een basisboek en opdrachtenboeken die toegespitst zijn op de afzonderlijke vakken waarbinnen literatuuronderwijs aan de orde komt: Nederlands, de moderne vreemde talen en ckv. Het is een methode die de mogelijkheid in zich bergt om elke kans op overlap uit te sluiten. De uren voor literatuur lopen immers sterk terug in het nieuwe eindexamenprogramma. Efficiëntie is dus geboden.

Het basisboek bestaat uit twee onderdelen: een compendium waarin de literaire begrippen worden uitgelegd aan de hand van internationale literatuur (genreleer, stilistiek en begrippenapparaat, inclusief leesmodellen voor de analyse van literaire teksten) en uit een internationale cultuur- en literatuurgeschiedenis. De accenten worden in de HAVO- en VWO-editie anders gelegd.

De opdrachtenboeken (aparte boeken voor HAVO en VWO, voor Nederlands, Engels, Frans en Duits) vormen de eigenlijke kern van de methode: zij sturen het gebruik van het basisboek aan door middel van werk-, studie- en leesopdrachten. De opdrachten zijn gericht op het leesdossier en stimuleren zelfwerkzaamheid en zelfevaluatie door leerlingen.

Waar mogelijk maken de auteurs gebruik van de mogelijkheden die de nieuwe media bieden: bronnenmateriaal komt beschikbaar op CD-ROM of het Internet. Leerlingen verdoen geen kostbare tijd met overschrijven: relevante informatie voor het leesdossier kan rechtstreeks worden 'ingelezen'.

Eldorado omvat ook een docentenhandleiding (met genormeerde toetsen en voorbeeldantwoorden) en suggesties voor een thematische behandeling.

Met *Dossier lezen* wil Joop Dirksen bewijzen dat hij elke leerling aan het lezen krijgt. Leerlingen worden uitgedaagd om na te denken over waarom ze zouden kunnen lezen en over wat ze lezen. Wat heeft literatuur met henzelf te maken? Wat betekent dat voor de boeken die zij selecteren en hoe vinden ze die boeken? Kortom: zij gaan op zoek naar het antwoord op de vraag wat hun literaire smaak is en hoe zij die kunnen ontwikkelen. Bovendien leren ze dat antwoord te verwoorden.

In elk hoofdstuk van *Dossier lezen* staan steeds een verhaal, gedichten, of fragmenten uit romans en toneelstukken uit de Nederlandse literatuur centraal. De theorie komt aan de hand daarvan aan de orde. In de bijlage is van alle gebruikte teksten een voorbeeldleesverslag opgenomen. In de keuze van teksten is rekening gehouden met de verschillen tussen HAVO- en VWO-leerlingen en met de verschillen in de eindexameneisen. Bij zijn keuze van teksten heeft de auteur zich laten leiden door de reactie van leerlingen: alle teksten zijn meerdere malen uitgetoetst.

De literatuurgeschiedenis komt aan bod aan de hand van thema's. Thema's worden toegelicht aan de hand van een dwarsdoorsnede uit de literatuur. Bovendien is er in een schematisch overzicht aandacht voor de ontwikkelingen in de maatschappij en de wereldliteratuur.

De belangrijkste doelstelling van de docentenhandleiding is de docent die met *Dossier lezen* werkt daar waar mogelijk te ontlasten. Bovendien zijn er diverse scenario's voor het gebruik van het boek in uitgewerkt.

Onze literatuur blijft deel uitmaken van het aanbod van Meulenhoff Educatief. In het voorjaar van 1997 verschijnt de geactualiseerde versie van de uitgebreide editie. Leerlingen die zelfstandig met *Onze literatuur* aan de slag gaan, vinden dankzij de nieuwe opmaak hopelijk eenvoudiger hun weg.

Overleg met docenten die *Onze literatuur* gebruiken, moet uitwijzen of ook het hulpboek moet worden herzien. Te denken valt aan een uitbreiding ervan met studieplanners en voorbeeldantwoorden.

Educatieve Partners

Educatieve Partners Nederland heeft een methode Nederlands voor de Tweede Fase in voorbereiding, gericht op taalvaardigheid. De methode kent een aparte HAVO- en een aparte VWO-lijn.

In ieder hoofdstuk staat steeds een specifieke tekstsoort of tekststructuur centraal. De verschillende modaliteiten (lezen, schrijven, mondelinge vaardigheden) komen zodanig aan bod dat de algemene theorie van het hoofd-

stuk bij elke modaliteit wordt verwerkt. Door de hoofdstukken heen zijn leerlijnen aangebracht. Zo vormen alle onderdelen lezen de leerlijn 'leesvaardigheid'. Er worden volledige procedures voor lezen, samenvatten en schrijven van teksten opgebouwd. Voor mondelinge taalvaardigheid geldt een vergelijkbare opzet.

Er zullen veel extra teksten worden aangeboden, opdat docenten beter kunnen differentiëren. De deelvaardigheden spelling en grammatica worden functioneel aangeboden; de belangrijkste problemen worden gebundeld achter in de methode opgenomen, zodat de docent ze kan behandelen op het moment dat er in de klas behoefte aan is.

De methode kent een instructiestrategie die gericht is op zelfstandig leren; een vaardigheid die vooral ook bij andere vakken belangrijk is. Lezen en schrijven in deze methode kunnen goed zelfstandig gedaan worden.

Malmberg

Uitgeverij Malmberg is bezig met de ontwikkeling van een nieuwe serie methodes voor de Tweede Fase. Voor het vak Nederlands wordt gewerkt aan nieuwe bovenbouwuitgaven voor zowel taalvaardigheid als literatuur. Als auteurs zijn onder andere Jan Renkema, Wim Daniëls en Jo Dautzenberg aangetrokken.

De inhoud van deze methodes is afgestemd op het nieuwe examenprogramma en de daarbij horende eindtermen. De intentie van het programma en van de Vakontwikkelgroep om de nadruk te leggen op de (studie)vaardigheden vormt een belangrijke leidraad bij de ontwikkeling. De methodes worden georganiseerd rond de beschikbare studielasturen.

De didactische centrale doelstellingen van de methodes sluiten aan bij de twee kernbegrippen van de nieuwe Tweede Fase: actief en zelfstandig leren.

Dat wil Malmberg realiseren door bij de samenstelling uit te gaan van:

- leerlingenmateriaal met oefeningen die leerlingen zelfstandig kunnen doorwerken;
- antwoorden om zelf het gemaakte werk na te kijken;

- studiewijzers voor het zelfstandig plannen en registreren van de leerstof;
- een functionele vormgeving die direct duidelijk maakt wat van leerlingen verwacht wordt;
- differentiatie waarmee recht wordt gedaan aan verschil in schooltype en aan verschillen tussen leerlingen;
- het uitzetten van een didactische hoofdlijn waardoor leerlingen een steeds grotere beheersing krijgen van zowel de inhoud van het vak als het eigen leerproces.

SMD

Vanuit een totaalconcept ontwikkelt SMD Educatieve Uitgevers methodes voor nagenoeg alle vakken in de Tweede Fase. Kernwoorden daarbinnen zijn:

- gedegen inhoud;
- afgestemd op klas en studiehuis;
- aandacht voor vaardigheden;
- permanente mogelijkheid tot actualisering;
- meer kernwegen.

Zo zal ook voor het vak Nederlands een methode verschijnen, bestaande uit één handboek voor zowel HAVO als VWO en verschillende jaarboeken voor elk leerjaar. De methode is gericht op begeleid leren en zelfstandig (samen)werken. De methode is taakgericht en leerprocesgericht.

Om de opdrachten goed te kunnen uitvoeren moeten leerlingen de bijbehorende theorie regelmatig raadplegen en bestuderen. Door het uitgangspunt van zelfcontrole zullen leerlingen zich moeten afvragen waarom ze sommige opdrachten wel of niet tot een goed einde brengen en hoe ze een volgende keer de opdracht wellicht beter kunnen aanpakken. De opdrachten lopen in moeilijkheid op van het eenvoudig kunnen reproduceren en toepassen van de basistheorie van een subdomein tot complexe opdrachten (zoals gedocumenteerd schrijven of discussiëren).

Thieme

De kernveranderingen van de Tweede Fase zijn: meer vaardigheidsonderwijs (toepassing van kennis), samenhang, zelfstandig werken en leren, meer individuele leerroutes. Daarnaast zal de inhoud van het vak Nederlands ingrijpend veranderen.

foto: Chris van Houts

Vanuit dit perspectief ontwikkelt uitgeverij Thieme verschillende nieuwe methodes voor de Tweede Fase. Daarbij worden ook docenten actief betrokken, onder andere door middel van panel- en concepttests.

Voor taalvaardigheid zal Thieme in 1998 met twee nieuwe methodes komen. Beide methodes bestaan uit een theorieboek en aparte opdrachtenboeken, een studiewijzer, toetsen en extra materiaal om verschillende leerroutes van leerlingen te kunnen bedienen. Zelfstandig werken en leren spelen in beide methodes een grote rol.

Voor literatuur brengt Thieme ook in 1998 een nieuwe methode. Deze methode zal eveneens bestaan uit een leerboek, een studiewijzer, toetsen en extra materiaal. De leeservaring, het opbouwen van het leesdossier en het ontwikkelen van de literaire competentie vormen, naast zelfstandig werken en leren, de uitgangspunten.

Thieme is van oordeel dat *Op niveau taalvaardig* en *Op niveau literair* inhoudelijk al vrij goed zijn afgestemd op het nieuwe examen-

programma; deze methodes worden daarom slechts voorzien van additioneel materiaal (studiewijzer, toetsen, extra opdrachten, enzovoort) waarmee deze leergangen zonder problemen in de Tweede Fase gebruikt moeten kunnen worden. Dit materiaal zal eveneens in 1998 verschijnen.

Uitgeverij Thieme hecht niet alleen belang aan vakinhoudelijk goede leermiddelen, maar besteedt in het kader van de Tweede Fase ook aandacht aan vakoverstijgende vaardigheden in al haar methodes. Thieme's aanbod van nieuwe methodes zal profielbreed zijn. Alle methodes hebben een eenduidige vormgeving, bieden een studiewijzer en richten zich op zoveel mogelijk samenhang van vaardigheden.

Wolters-Noordhoff

Wolters-Noordhoff is op dit moment druk bezig met het ontwikkelen van lesmateriaal dat is afgestemd op de nieuwe didactiek,

inhoud en organisatie van de Tweede Fase. Hoe het nieuwe materiaal er precies uit zal gaan zien, staat nog niet helemaal vast. Zeker is dat het toegespitst zal zijn op zelfstandige verwerking door de leerling. Het materiaal verschijnt voorjaar 1998; in 1997 zal de uitgever kunnen vertellen hoe het materiaal er uit gaat zien.

Literatuuronderwijs in het studiehuis

Met de introductie van het studiehuis in de Tweede Fase staat het voortgezet onderwijs voor een operatie die diep zal ingrijpen in de werkwijze van veel docenten, ook in het literatuuronderwijs.

Het boek *Literatuuronderwijs in het studiehuis* speelt in op verschillende aspecten van deze veranderingen. In de ondertitel wordt verwezen naar de twee lijnen waarlangs de vernieuwing van het literatuuronderwijs in augustus 1998 haar vorm gevonden moet hebben: ten eerste vakoverstijgend in de richting van de andere kunsten en eventueel andere vakken binnen het netwerk Culturele en Kunstzinnige Vorming, ten tweede door integratie van de bestaande vormen van literatuuronderwijs binnen de talen in het netwerk Geïntegreerd Literatuuronderwijs.

Het boek bestaat uit vijf delen. In het eerste deel wordt aandacht besteed aan de rechtvaardiging van het literatuuronderwijs. Het tweede deel haalt de banden aan met literatuur uit andere tijden (Klassieke Oudheid, Middeleeuwen en Renaissance) en andere culturen (Engelse en Franse postkoloniale culturen). De mogelijkheden van internationaal en vakoverstijgend literatuuronderwijs worden onder de loep genomen in het derde deel. Het vierde deel toont aan de hand van concrete lesbeschrijvingen hoe binnen het literatuuronderwijs beeldmateriaal (foto, dia, film), tekstervaringen en dramatische werkvormen geïntegreerd kunnen worden. In het vijfde en laatste deel wordt gepleit voor het opheffen van de grenzen tussen het reguliere onderwijs in literatuur en literaire vorming buiten de klas: de laatste jaren wordt er steeds meer samengewerkt en staan tal van instanties gereed om hun diensten te verlenen aan de leraar en de leerling.

In deze uitgave speelt naast de theorie

vooral ook de praktische verwerking een grote rol.

W. de Moor & I. Bolscher (red), *Literatuuronderwijs in het studiehuis. Bijdragen tot de ontwikkeling van vakoverstijgend en geïntegreerd literatuuronderwijs*. Den Haag, NBLC uitgeverij, 1996. 240 blz. ISBN 90-5483-115-4, f49,50. Bestelnummer NBLC 13224 w-boek.